

Маст. Милица Маринковић,  
асистенткиња

УДК: 351.74:343(44)(431)(497.11)"19"  
DOI: 10.46793/UPSSX.029M

## ЈЕДАН УПОРЕДНОПРАВНИ ПРИМЕР РЕЦЕПЦИЈЕ: КАЗНА ПОЛИЦИЈСКОГ НАДЗОРА У ФРАНЦУСКОМ, ПРУСКОМ И КАЗНИТЕЛНОМ ЗАКониКУ ЗА КЊАЖЕСТВО СРБИЈУ\*

### Резиме

Аутор у раду даје историјско-правни и упоредно-правни преглед настанка, развитка и рецепције казне полицијског надзора у француском, пруском и деветнаестовековном српском кривичном праву. Полицијски надзор је настао у Француској као потенцијално решење за проблем ресоцијализације бивших осуђеника на казне лишења слободе. Са истим циљем га је преузео пруски Кривични законик, а преко пруског и Казнителни законик Кнежевине Србије.

Иако је реч о примеру кривично-правне рецепције, у сваком од ова три правна система полицијски надзор имао је своје особености којих није било у осталим правним системима. Српски законодавац најдаље је одмакао у иновирању ове казне.

**Кључне речи:** полицијски надзор, Кривични законик, Француска, Пруска, Кнежевина Србија, рецепција.

### 1. Полицијски надзор у француском Кривичном законнику од 1810. године

Казна полицијског надзора релативно је новијег датума и изум је француског законодавства. Још у Старом режиму уочено је да бивши затвореници имају проблема да се поново уклопе у друштво након издржане казне лишења слободе, па се стога често враћају криминалу. У предреволуционарном француском кривичном праву као лек за овај проблем неретко је коришћено прогонство у ограниченом или неограниченом трајању, које је одстрањивало учиниоца из земље и тиме га онемогућавало да на територији Француске даље чини кривична дела и представља опасност за

---

\* Рад је резултат истраживања на пројекту Правног факултета Универзитета у Крагујевцу: „Усклађивање правног система Србије са стандардима Европске уније”, који се финансира из средстава Факултета.

друштво. Исти циљ постизан је и забраном живљења у одређеној провинцији или на одређеној удаљености од неког места.

Революционарно француско кривично право донело је једну нову меру, полицијски надзор, у циљу контроле понашања бившег осуђеника и његове правилније ресоцијализације. Заметак полицијског надзора јавља се у сенатус-консулту од 28. флореала XII године (18. мај 1804), познатијим као Устав од XII године, којим је проглашено Прво царство.<sup>1</sup> Члан 131. овог акта предвиђао је да када суд ослободи осуђеног може „ослобођене ставити под надзор или на располагање високој државној полицији, на време које суд одреди“.<sup>2</sup> Ова одредба је, тврдио је Станислас Мињере (*Stanislas Migneret*), „претерана и неприхватљива у законодавству заснованом на исправним принципима кривичног права“.<sup>3</sup> Ова одредба, иако критикована, имала је трајан утицај на развитак француског кривичног права, пошто је на основу ње наредне године донет први пропис о казни полицијског надзора. У закону од 19. вентозе XIII године било је прописано да „свако лице које је осуђено на принудни рад дужно да по истеку казне наведе место у којем жели да борави и у том месту остане под надзором власти“,<sup>4</sup> с тим што је то место морало бити најмање 3 миријаметра<sup>5</sup> (30 километара) удаљено од државне границе.<sup>6</sup> Анри Паско (*Henri Pascaud*) називао је овакво законодавство „патерналистичким“.<sup>7</sup> С обзиром на то да су били слободни да изаберу место боравка, бивши осуђеници<sup>8</sup> су неретко бирали Париз и велике градове у којима је због броја становника било немогуће ефикасно вршити надзор, што је доводило до пораста стопе криминалитета.<sup>9</sup>

<sup>1</sup> Овај акт усвојен је на плебисциту са 3.500.000 гласова за, наспрам свега 2500 гласова против. Након усвајања овог Устава Наполеон Бонапарта је стекао титулу цара. The Napoleonic era, <https://www.britannica.com/place/France/The-Napoleonic-era#ref465266> датум приступа 15.9.2022.

<sup>2</sup> Le Senatus-Consulte organique du 28 floréal an XII, чл. 131, <https://www.elysee.fr/la-presidence/le-senatus-consulte-organique-du-28-floreale-an-xii>, датум приступа 25.2.2022.

<sup>3</sup> Migneret, S., *De la surveillance légale*, Revue critique de législation et de jurisprudence, no. 1/1871, стр. 363.

<sup>4</sup> Loi du 19 ventôse an XIII, нав. према Migneret, S., нав. чланак, стр. 363.

<sup>5</sup> Миријаметар (myriamètre) је архаична мера која је припадала метричком систему у XIX веку. Име је добила по грчкој речи *миријада*, односно 10.000. Један миријаметар износио је 10.000 метара, односно 10 километара. Myriamètre, <https://fr.wikipedia.org/wiki/Myriam%C3%A8tre> датум приступа 15.9.2022.

<sup>6</sup> Loi du 19 ventôse an XIII, нав. према Migneret, S., нав. чланак, стр. 363.

<sup>7</sup> Pascaud, H., *Etude sur la surveillance de la haute police*, Revue critique de législation et de jurisprudence, no. 27/1865, стр. 232.

<sup>8</sup> Понегде се у литератури за осуђене на полицијски надзор може наћи и назив „надзирани“ (*surveillé*). Saillard, A., *L'autre dans les mécanismes étatiques de contrôle de la mobilité*, L'Harmattan, vol. 1, no. 47/2015, стр. 97.

<sup>9</sup> Pascaud, H., нав. чланак, стр. 232.

Рудиментарни и релативно благи први пропис о казни полицијског надзора знатно је пооштрен декретом од 18. јула 1806. године. Овај декрет је предвиђао забрану бившем осуђенику на принудни рад да долази у Париз и друга места где постоје централне државне установе. Поред тога, министар унутрашњих послова имао је право да сваком бившем осуђенику назначи тачно место боравка и евентуална друга места која сме да посећује, а осуђеници се нису смели слободно кретати између два места без дозволе префекта.<sup>10</sup>

Приликом доношења Кривичног законика од 1810. године, законодавна комисија је, по Наполеоновом наређењу, требало да одговори на неколико питања. Једно од њих гласило је: „Да ли треба увести надзор за одређену категорију криминалаца, након истека њихове казне, и да ли у одређеним случајевима треба захтевати јемство за будуће добро владање?“<sup>11</sup> Чувени Тарже (*Guy Jean-Baptiste Target*), један од твораца Кривичног законика од 1810. године био је мишљења да је „од свих средстава за обезбеђење послушности ових људи и чување друштва од њихових експеса, ово најсигурније и најједноставније“.<sup>12</sup> „Злочинци“, наставља Тарже, „врло често ласкају себи да измичу кривичном гоњењу; али се не надају да ће увек преварити будно око јавне полиције које је увек отворено за њихове поступке“.<sup>13</sup>

Казна полицијског надзора (*surveillance de la haute police*) у Кривичном законнику од 1810. године била је предвиђена за злочине и преступе.<sup>14</sup> Овој казни били су посвећени чл. 44-50. општег дела Законика. Полицијски надзор био је споредна казна, „последича друге казне“,<sup>15</sup> која се вршила над осуђеним који је већ издржао главну казну. Суштина полицијског надзора била је објашњена у чл. 44. Кривичног законика: лице осуђено на полицијски надзор је стављано под надзор било полиције, било својих родитеља, старатеља, или, ако је малолетан, татора. Осуђени се могао ослободити надзора уколико положи кауцију за добро владање. У случају да добро понашање изостане, полиција је могла да забрани осуђеноме на полицијски надзор да напушта своје место пребивалишта, а могла га је и преселити у други департман.<sup>16</sup> Ако би, пак, осуђени прекршио забрану кретања из става 2 чл. 44, наредни члан је давао

---

<sup>10</sup> Décret du 18 juillet 1806, нав. према Migneret, S., нав. чланак, стр. 363. Pascaud, H., нав. чланак, стр. 232.

<sup>11</sup> Von Bar, C. L., *A History of Continental Criminal Law*, Boston, 1916, стр. 336.

<sup>12</sup> Migneret, S., нав. чланак, стр. 363.

<sup>13</sup> Исто, стр. 364.

<sup>14</sup> Француски Кривични законик од 1810. године предвиђао је троеобу кривичних дела на злочине, који су били најозбиљнија кривична дела, преступе и иступе.

<sup>15</sup> Giraud, A., *De la surveillance de la haute police et de la réhabilitation*, *Revue historique de droit français, et étranger*, vol. 7, 1861, стр. 528.

<sup>16</sup> Code pénal de l'empire français. Edition conforme à celle de l'imprimerie impériale, Paris, 1810, чл. 44. (у даљем тексту: Code pénal)

полицији право да ухапси осуђеног и задржи га у притвору све до истека трајања предвиђене казне полицијског надзора.<sup>17</sup>

Када је осуђени био под полицијским надзором на слободи уз кауцију, а током трајања надзора учини нови злочин или преступ, чл. 46. наређивао је суду да задржи средства дата на име кауције.<sup>18</sup> У погледу трајања полицијског надзора, чл. 47. давао је општу одредбу, по којој су некадашњи осуђеници на робију (*réclusion*) и принудни рад у ограниченом трајању (*travaux forcés en temps*) остајали под полицијским надзором од истека основне казне до краја живота. С друге стране, некадашњи осуђеници на прогонство (*bannissement*) су по повратку у Француску били стављани под полицијски надзор у трајању једнаком трајању прогонства.<sup>19</sup> Члан 49. предвиђао је могућност изрицања полицијског надзора сваком лицу претходно осуђеном за „злочине и преступе који се тичу унутрашње и спољашње безбедности Државе“.<sup>20</sup> Сем уз наведена кривична дела, члан 50. Кривичног законика је у осталим случајевима дозвољавао изрицање полицијског надзора само тамо где га закон изричито прописује.<sup>21</sup> Кривични законик прописивао је полицијски надзор као споредну казну уз најразличитија кривична дела, као што су скитничење (чл. 271), просјачење (чл. 282), прељуба (чл. 326), проституција (чл. 335), противправно лишавање слободе (чл. 343), различите врсте крађа (чл. 401), успостављање монопола у трговини (чл. 419), уништавање усева (чл. 444), тровање стоке (чл. 452). Полицијски надзор био је опциона казна за поједина кривична дела против државе. Лице које на први позив власти иступи из побуњеничке банде неће бити кажњено за побуну, али ће суд моћи да га стави под полицијски надзор у трајању до десет година.<sup>22</sup> Лице оптужено за прикривање завере неће бити осуђено уколико је са изазивачем завере у блиском сродству (родитељи, супружници, браћа и сестре), али може бити осуђено на полицијски надзор не дужи од десет година.<sup>23</sup> У оквиру кривичних дела против државе, полицијски надзор се могао изрећи и фалсификатору који открије своје саизвршиоце или омогући њихово хапшење.<sup>24</sup>

Суштина ове казне састоји се у одузимању осуђеноме права на слободу кретања. Због тога је А. Паско сматра више „неспособношћу“ (*incapacité*), него казном у правом смислу речи.<sup>25</sup> Без обзира на то да ли се тачно наводи једино

---

<sup>17</sup> Code pénal, чл. 45.

<sup>18</sup> У случају да је осуђени уз кауцију дуговао и накнаду штете и судске трошкове, а не би имао довољно материјалних средстава да све плати, наплата кауције је имала примат. Code pénal, чл. 46.

<sup>19</sup> Code pénal, чл. 47, 48.

<sup>20</sup> Code pénal, чл. 49.

<sup>21</sup> Code pénal, чл. 50.

<sup>22</sup> Code pénal, чл. 100.

<sup>23</sup> Code pénal, чл. 107.

<sup>24</sup> Code pénal, чл. 138.

<sup>25</sup> Pascaud, Н., *нав. чланак*, стр. 230.

место где осуђени сме да борави или му се дозвољава боравак у свим местима која изричито нису забрањена, суштина казне своди се на ограничавање кретања. Расељавање бивших осуђеника и кидање везе са ранијим местом боравишта требало је да омогући да се прекину „везе ових застрашујућих удружења која се тако лако успостављају између осведочених криминалаца“.<sup>26</sup> Бивши осуђеник, тврдио је С. Мињере, превише често се након издржане казне „враћа у друштво са изопаченим инстинктима или жељом за осветом која од њега чини опасност за друштво“. Учињено кривично дело је, и после издржане казне, остајало као „трајна претња“ друштву, против које оно „није смело остати разоружано“.

За нека дела против јавне безбедности, као што су били скитничење и просјачење, али и поједине крађе, полицијски надзор се у теорији представљао нарочито оправданим, пошто је у односу на повратнике код ових кривичних дела друштво било „разоружано“.<sup>27</sup> „Опасне скитнице“, писао је А. Паско, „превише често су терорисале не само села, него и градове“. Друштво се због тога наказило у стању „леgitимне одбране“ од ове опасности, па је по издржаној казни надзор био неопходан.<sup>28</sup> Полицијски надзор над „унутрашњим непријатељем“, односно над учиниоцима појединих кривичних дела против државе имао је *ratio legis* у томе да се што боље обезбеди унутрашња безбедност државе у условима проширења државних граница и готово константног рата са суседима.<sup>29</sup>

### **1.1. Проблеми са полицијским надзором у пракси**

Режим предвиђен Кривичним закоником од 1810. године критикован је најпре због одредаба о кауцији која се плаћала уз осуду на полицијски надзор. Намера законодавца, тврдио је А. Жиро (*Alfred Giraud*), била је да „кауција буде начело, а надзор изузетак“, односно да се у надзор спроводи само када осуђени није могао или није желео да положи кауцију.<sup>30</sup> Стварна слика ствари била је другачија, па је изузетак постао правило. Надзор у пракси није постојао. Не само што судска пракса није била у складу са намером законодавца, него је био проблематичан и тренутак одређивања износа кауције. Наиме, с обзиром на то да се кауција морала изрећи у моменту изрицања надзора, суд је морао

---

<sup>26</sup> Laferrière, F., *Cours théorique et pratique de droit public et administratif*, troisième édition, tome premier, Paris, 1850, стр. 456, 457.

<sup>27</sup> Pascaud, H., *нав. чланак*, стр. 233

<sup>28</sup> Исто, стр. 231.

<sup>29</sup> Неки подаци указују на изразито високе стопе изрицања полицијског надзора у новоосвојеним италијанским департаманима и на Корзици, што је могло да указује на неповерење полиције у локално становништво, страх од побуне, али и сумњу на шпијунажу у корист страних држава. Le Quang, J. L., *De l'opposant politique au «suspect»*, *Hypothèses*, vol. 1, no. 20/2017, стр. 201, 205.

<sup>30</sup> Giraud, A., *нав. чланак*, стр. 532.

произвољно, или, како пише А. Паско, „случајно“, да одмери износ кауције, не знајући ништа о понашању осуђеног након осуде и степену ризика који он представља за друштво.<sup>31</sup> Због оваквог начина одмеравања кауције, она је за сиромашне често била превисока и нису могли да је плате, док богатима није представљала проблем, што ју је умногоме обесмишљавало. Проблематично је било и то што је за исплату кауције неретко коришћен новац стечен извршењем кривичног дела.<sup>32</sup>

Поред тога, сам начин извршавања казне полицијског надзора био је често веома наметљив и несмотрен, што је бившег осуђеника по повратку са издржавања казне онемогућавало у нормалном животу. Стога су осуђени на казну полицијског надзора често били изложени јавном презиру, па су тешко могли да пронађу посао и да се ресоцијализују.<sup>33</sup> Надзор је требало вршити опрезно и дискретно, при чему је полиција бившег осуђеника требало да „надзире, а не прогони“<sup>34</sup> Превише се често дешавало да овако строг и суров надзор уместо жељеног ефекта поправљања доведу до тога да се надзирано лице отисне путем скитничења и просјачења<sup>35</sup> Немогућност укључивања у живот заједнице само их је водила на пут рецидива.<sup>36</sup> Сведочење Ренеа Кенкија, једног од надзираних бивших осуђеника, дато седамдесетих година XIX века, сведочи о тешкоћама осуђених на ову казну: „Долазим у град који ми је одређен за становање, крећем да тамо нађем посао и трудим се да га не напустим. Али оних дана када нема посла, морам да га тражим на другом месту; па одлазим из града, али немајући ни новца ни посла, прибегавам добротинству непознатих људи“.<sup>37</sup> Другим речима, у пракси су надзирани бивши осуђеници често морали да напуштају дозвољено место боравка, као и да се препуштају забрањеном просјачењу. На тај начин се ова „споредна мера показала подједнако суровом као казна у правом смислу речи“.<sup>38</sup> Алфред Жиро називао је полицијски надзор „једном врстом прогонства које није било нечасно“.<sup>39</sup> Због полицијског надзора осуђени су након пуштања на слободу, тврдио је Анри Паско (*Henri Pascaud*), „доведени у стање рата против друштва,

<sup>31</sup> Pascaud, H., *нав. чланак*, стр. 234.

<sup>32</sup> Migneret, S., *нав. чланак*, стр. 371.

<sup>33</sup> Pascaud, H., *нав. чланак*, стр. 234.

<sup>34</sup> *Исто*, стр. 241.

<sup>35</sup> Frémont, A., *La surveillance de la haute police de l'Etat, Revue critique de législation et de jurisprudence*, no. 33/1868, стр. 444.

<sup>36</sup> „Коруптивни утицај затвора“ био је додатни подстрек лошем понашању бивших осуђеника када изађу на слободу, па је престрог надзор који је онемогућавао реинтеграцију осуђеника у друштво само повећавао вероватноћу да такво лице пође путем рецидива. *Исто*, стр. 442.

<sup>37</sup> Saillard, A., *нав. чланак*, стр. 113.

<sup>38</sup> Frémont, A., *нав. чланак*, стр. 444.

<sup>39</sup> Giraud, A., *нав. чланак*, стр. 528.

још горе него раније<sup>40</sup>. Бивши осуђеник на испаштајућу или срамотну казну, по мишљењу А. Фремона (А. *Frémont*), „није у позицији да лако буде рехабилитован и често се препушта својим лошим инстинктима“<sup>41</sup>. „Статистика нас несумњиво учи“, наставља Фремон, „да су највећи и најдрскији злочини учињени од стране оних несрећника које држава покушава да заштити, док их истовремено друштво одбацује“<sup>42</sup>. Неспособни да се услед непрекидног и нападаг надзора врате нормалном животу и нађу посао, бивши осуђеници су се „бацали у амбис поврата пре из очаја неголи из покварености“<sup>43</sup>.

Свеобухватном реформом Кривичног законика, до које је дошло 1832. године, измењене су и одредбе о полицијском надзору. Нова редакција члана 44 није више предвиђала могућност избора између плаћања кауције и надзора. Уместо тога, осуђеном су у пресуди била наведена нека места која није смео да посеђује.<sup>44</sup> Поред тога, сам осуђени је требало да изабере место у ком ће боравити, а од власти би добио мапу пута (*feuille de route*) од које не би смео да одступи и тачно одређено дозвољено време боравка у сваком месту на том путу. По доласку у место боравишта био би дужан да се у року од 24 сата јави градоначелнику. Није смео да мења место боравишта без најаве градоначелнику три дана унапред, а градоначелник би му издао нову мапу пута до новог жељеног места боравишта.<sup>45</sup> Непоштовање ових одредаба повлачило је затворску казну у трајању не дужем од пет година.<sup>46</sup>

Упркос добрим намерама законодавца који је ублажио казну полицијског надзора тако што је дозволио бившем осуђенику да сам изабере место боравка, у пракси ефекти овог ублажавања нису били толико позитивни. Бивши осуђеници су често злоупотребљавали могућност избора места боравка, па су бирали Париз и друге велике градове, где је због самог броја становника било неизводљиво организовати надзор на ефикасан начин.<sup>47</sup> Поред тога, многи по изласку из затвора и добијању мапе пута нису стизали у назначена места, него им се успут губио сваки траг. Према подацима за 1844. годину које је изнео С.

---

<sup>40</sup> Pascaud, Н., *нав. чланак*, стр. 229.

<sup>41</sup> Frémont, А., *нав. чланак*, стр. 442.

<sup>42</sup> Исто, стр. 442.

<sup>43</sup> Giraud, А., *нав. чланак*, стр. 532. Роџер Мегро (*Roger Magraw*) истицао је улогу затвора у настанку високе стопе поврата. „Док су тегобе живота радничке класе водиле делинквенту ка првом кривичном делу, затворска култура је била та која га је претварала у 'криминалца'“. Преко 60% повратника у Француској током 70-их и 80-их година XIX века започело је своју криминалну каријеру као осуђеници на краткотрајну казну затвора. Magraw, R., *France, 1800-1914*, London, 2002, стр. 264, 265.

<sup>44</sup> Та места нису била одређена законом, него их је суд могао одредити у пресуди. То су била она места у којима би присуство конкретнoг осуђеног представљало опасност. Pascaud, Н., *нав. чланак*, стр. 235.

<sup>45</sup> Code pénal annoté : édition de 1832, Paris, 1833, чл. 44. (у даљем тексту: Code pénal annoté)

<sup>46</sup> Code pénal annoté, чл. 45.

<sup>47</sup> Pascaud, Н., *нав. чланак*, стр. 237.

Мињере, од 26435 познатих ослобођених особа, 9567 је имало статус скитнице, а више од 2000 пресуда је изречено због кршења обавеза које проистичу из казне полицијског надзора.<sup>48</sup> Иначе, у целој Француској је према статистичким подацима, које је изнео Ф. Лаферјер (*Firmin Laferrière*), 1837. године било око 40.000 лица под полицијским надзором, а тај број је у наредним годинама само растао.<sup>49</sup>

Од половине XIX века Француска почиње да шаље своје кажњенике у кажњеничке заводе у Кајену (Француска Гијана) и Алжиру. За време владавине Луја Наполеона донет је „најзлогласнији пример специјалног законодавства“,<sup>50</sup> декрет од 8. децембра 1851. године, који је у свом првом члану предвиђао да сви осуђени на полицијски надзор који прекрше обавезе из пресуде могу бити послати у колоније у Кајену и Алжиру, у трајању од пет до десет година.<sup>51</sup> Овим декретом био је потпуно забрањен боравак у Паризу свим лицима осуђеним на полицијски надзор.<sup>52</sup> Поред тога, законом од 9. јула 1952. године префекту полиције у Паризу и префекту Роне било је дозвољено да забране боравак у департману Сене и области Лиона лицима која ту немају пребивалиште, а која су „осуђени најмање десет година на затворску казну због побуне, просјачења или скитничења, или казну од месец дана исте казне за удруживање или немају, на горе наведеним местима, средстава за живот“.<sup>53</sup> Осуђенима на полицијски надзор од тада је било теже да се крију од полиције у париској и лионској гужви.

Криминална статистика у другој половини XIX века јасно је показала да је стопа озбиљног криминалитета опадала, а да је расла стопа блажег криминалитета, како је прошириван обим полицијског надзора.<sup>54</sup>

<sup>48</sup> Migneret, S., *нав. чланак*, стр. 370.

<sup>49</sup> Laferrière F., *нав. дело*, стр. 457.

<sup>50</sup> Payne, H., *Theory and Practice of Political Police during the Second Empire in France*, *The Journal of Modern History*, vol. 30, no. 1/1958, стр. 19.

<sup>51</sup> Décret concernant les individus placés sous la surveillance de la haute police et les individus reconnus coupables d'avoir fait partie d'une société secrète, 8 décembre 1851 (*Bulletin des lois*, Xe série, tome 8, second semestre 1851), чл. 1 [http://poursuivis-decembre-1851.fr/index.php?page=presentation/decrets\\_circulaires#T2](http://poursuivis-decembre-1851.fr/index.php?page=presentation/decrets_circulaires#T2) датум приступа 28.2.2022.

<sup>52</sup> Décret concernant les individus placés sous la surveillance de la haute police et les individus reconnus coupables d'avoir fait partie d'une société secrète, чл. 4

<sup>53</sup> Loi relative aux interdictions de séjour dans le département de la Seine et dans les communes de l'agglomération Lyonnaise, 9 juillet 1852, art. 1, 2 <https://criminocorpus.org/fr/reperes/legislation/textes-juridiques-lois-decre/textes-juridiques-relatifs-la-recidive/9-juillet-1852-loi-relative-aux-interdictions-de-sejour-dans-le-departement-de-la-seine-et-dans-les-communes-de-lagglomeration-lyonnaise/> датум приступа 1.3.2022.

<sup>54</sup> Током XIX века био је приметан тренд смањења стопе извршења озбиљних злочина против личности, док су у условима растуће градске популације постали заступљенији релативно благи злочини против имовине. Gillis, A., *Crime and State Surveillance in Nineteenth-Century France*, *American Journal of Sociology*, vol. 95, no. 2/1989, стр. 308, 317.



## 2. Казна полицијског надзора у Пруском кривичном законуку

С обзиром на огроман утицај француског Кривичног законика од 1810. године и његових потоњих измена на кривично право широм европског континента, не изненађује што су и творци Пруског кривичног законика (*Strafgesetzbuch für die Preussischen Staaten*) од 1851. године узели као основу управо француски законик.<sup>55</sup> Иако је владало мишљење да се „исцрпљен неуморним припремим радовима, пруски законодавац бацио у загрљај француског права“,<sup>56</sup> пруски Кривични законик није био само превод француског Кривичног законика, него је умногоме био оригинално дело. Пруски Кривични законик био је плод вишедеценијског законодавног рада, како би се у највећој мери прилагодио духу и осећају пруског народа. Последње редакције законског предлога стваране су под вођством чувеног Карла Фридриха фон Савињија, оснивача историјско-правне школе.<sup>57</sup>

По угледу на француски узор, и Пруски кривични законик је између осталог садржао троедобу кривичних дела на злочине (*Verbrechen*), преступе (*Vergehen*) и иступе (*Uebertretungen*) која је одговарала троедоби казни.<sup>58</sup> Једна од казни која је преузета из француског Кривичног законика био је и полицијски надзор (*Polizeiaufsicht*). Замеци ове казне могу се наћи у Закону о полицијском надзору (*Gesetz über die Polizeiaufsicht*) и Закону о пријему досељених лица (*Gesetz über die Aufnahme zuziehender Personen*), оба из 1842. године.<sup>59</sup> Казна полицијског

---

<sup>55</sup> Великом утицају француског права на пруско допринео је не само лични ауторитет и углед Наполеона, него и чињеница да је велики број правника који су радили у Пруској потицао из рајнских провинција, које су доспеле под француску власт током Наполеонових освајања. Након што се Француска повукла са територије Пруске, на снази је остало француско право. Vormbaum, T., Bohlander, M., *A Modern History of German Criminal Law*, Heidelberg, 2014, стр. 67. Потоњи Кривични законик Немачког царства је био пука ревизија Пруског кривичног законика, тако да се француско кривично право проширило на целу Немачку. Gerland, H., *The German Draft Penal Code and Its Place in the History of Penal Law*, *Journal of Comparative Legislation and International Law*, vol. 11, parts 1 and 4, 1929, стр. 19. Приликом доношења Пруског кривичног законика у мањој мери је коришћен и Фојербахов Баварски кривични законик из 1813. године. Eser, A., *Hundred Years German Penal Legislation – Development and Trends*, *De Jure*, no. 1/1989, стр. 3.

<sup>56</sup> Ancel, M., *Collection of European Penal Codes and the Study of Comparative Law*, *University of Pennsylvania Law Review*, vol. 106, no. 3/1958, стр. 348.

<sup>57</sup> Sanford, H., *The Different Systems of Penal Codes in Europe; Also, a Report on the Administrative Changes in France Since the Revolution of 1848*, Washington, 1854, стр. 58.

<sup>58</sup> *Strafgesetzbuch für die preußischen Staaten und Gesetz über die Einführung desselben: Vom 14. April 1851*, чл. 1 (у даљем тексту: *Strafgesetzbuch*)

<sup>59</sup> Muller, P., “*But We Will Always Have to Individualise*”: *Police Supervision of Released Prisoners, it’s ‘Crisis’ and Reform in Prussia (1880-1914)*, *Crime, Histoire & Sociétés / Crime, History & Societies*, vol. 14, no. 2/2010, стр. 56.

надзора детаљније је регулисана Кривичним закоником од 1851. године, у чл. 26, 27, 28 и 29. Према чл. 26, полицијски надзор се могао изрећи у трајању од једне до десет година и почињао је да тече на дан када истекне затворска казна.<sup>60</sup> Овако предвиђено трајање казне било је новина у односу на француски узор. У погледу обавеза осуђеног и овлашћења полиције, чл. 27. предвиђа следеће: први став овог члана даје могућност да осуђеноме на полицијски надзор буде забрањено да посећује одређена места, а други став је предвиђао да „претреси кућа не подлежу никаквим ограничењима у погледу времена у које се могу извршити“.<sup>61</sup> Посебно је био интересантан члан 28, који је предвиђао такозвани „појачани полицијски надзор“ (*Erweiterte Polizeiaufsicht*). Наиме, након издржаног основног полицијског надзора, локални полицијски орган је могао продужити надзор осуђенима за крађу, разбојништво и примање украдене ствари. Појачани полицијски надзор се састојао у томе да осуђени нису смели да напуштају „своје место становања, па чак ни стан“ у ноћном периоду, тј. од 18 до 6 часова у периоду од 1. октобра до 31. марта, односно од 21 до 4 сата од 1. априла до 30. септембра.<sup>62</sup> Странци осуђени на полицијски надзор могли су уместо тога бити протерани ван Пруске.<sup>63</sup>

Пруске одредбе су, очито, имале узор у француским, али су у погледу трајања казне биле блаже и доста мање детаљне од француских.<sup>64</sup> Пруски законик није предвиђао доживотни полицијски надзор код најозбиљнијих кривичних дела, за разлику од француског. Исто као у француском Законнику, полицијски надзор у пруском је требало да има улогу у „очувању реда и мира путем пажљиве реинтеграције бивших затвореника“.<sup>65</sup> Уопште узев, казнени систем Пруског кривичног законика био је блажи од француског, а опсег кривичних дела кажњивих овом казном био је сличан као у француском узору. Поред кривичних дела против имовине, као што су различити облици крађе, изнуда, превара, подметање пожара, полицијским надзором кажњавала су се и друга дела која су могла да изазову општу опасност, попут изазивања поплаве, оштећење транспортних система, ометање телеграфских мрежа, оштећење мостова, брана и других хидрауличних конструкција, уништавање пловидбених знакова, тровање бунара и хране.<sup>66</sup> Полицијски надзор као споредна казна није био предвиђен за кривична дела против државе.

Исто као у Француској, полицијски надзор је у Пруској био предмет жестоких критика и оспоравања, али не толико због суштине самог института, колико због понашања полиције у пракси. Пруска, а касније и немачка полиција,

---

<sup>60</sup> Strafgesetzbuch, чл. 26.

<sup>61</sup> Strafgesetzbuch, чл. 27, ст. 2.

<sup>62</sup> Strafgesetzbuch, чл. 28.

<sup>63</sup> Strafgesetzbuch, чл. 29.

<sup>64</sup> Sanford, H., *нав. дело*, стр. 59, 60.

<sup>65</sup> Muller, P., *нав. члана*, стр. 55.

<sup>66</sup> Strafgesetzbuch, чл. 216, 219, 231, 235, 241-244, 284, 285, 286, 290, 291, 294, 297, 301, 302, 303, 304.

имала је јаку војну традицију. Због „злогласног војничког стила обављања полицијске делатности“<sup>67</sup> сама сврха полицијског надзора, реинтеграција бивших осуђеника у друштво, била је угрожена. Исто као у Француској, „крајње неразвијена, чак аматерска“<sup>68</sup> полиција је била веома индискретна у вршењу надзора и надзирала је сваки корак осуђеног. Стога је министар унутрашњих послова у више наврата морао да издаје упутства за понашање полиције током вршења надзора, са нарочитим нагласком на томе да „полицијска контрола отпуштених затвореника не би требало да се врши тако да их спутава у напредовању или излаже јавном презиру“.<sup>69</sup> Нису били ретки ни случајеви да полиција обилази надзирано лице на његовом радном месту, што је изазивало додатно подозрење послодавца и колега, а подозрење би по правилу убрзо било праћено отказом. Спречени да нађу поштен посао, бивши осуђеници су се брзо враћали криминалу како би преживели. У погледу профила надзираног лица, по правилу су то били мушкарци осуђени за кривична дела против имовине.<sup>70</sup> Према подацима које је изнео ученик Франца Листа, Карл Фур (*Karl Fuhr*), локалне полицијске власти су у преко 90% случајева извршења имовинских деликата бирале да осуђеног ставе под надзор.<sup>71</sup>

По уједињењу Немачке донет је царски Кривични законик од 1870. године. Овај законик у највећој мери је представљао потпуну рецепцију пруског, али су одредбе о полицијском надзору биле кудикамо блаже. Полицијски надзор више није обавезна споредна казна, него факултативна, напуштена је забрана кретања ноћу и само трајање казне скраћено је на пет година.

### **3. Казна полицијског надзора у кривичном праву Кнежевине Србије**

Кривични законик Кнежевине Србије од 1860. године настао је у највећој мери по узору на девет година старији Пруски кривични законик, а у мањој мери су приметни утицаји пруског, баденског и француског кривичног законика.<sup>72</sup> Казна полицијског надзора унета је у Законик накнадно, изменама и допунама од 20. марта 1863. године.<sup>73</sup> Циљ увођења ове казне био је да се ставе под контролу бивши осуђеници за кривична дела против имовине који су представљали

---

<sup>67</sup> Muller, P., *нав. чланак*, стр. 56.

<sup>68</sup> Weichlein, S., *Surveillance in German History*, German History, vol. 34, no. 2/2016, стр. 295.

<sup>69</sup> Muller, P., *нав. чланак*, стр. 59.

<sup>70</sup> Исто, стр. 58.

<sup>71</sup> Исто, стр. 58.

<sup>72</sup> Павловић, М., *Правна европеизација Србије 1804-1914*, Крагујевац, 2008, стр. 190.

<sup>73</sup> Измене и допуне Казнителног законика од 20. марта 1863. године, Зборник закона и уредба издани у Књажевству Србији од почетка па до краја 1683. године, књ. XVI, Београд, 1864, стр. 7. <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=5218&m=2#page/18/mode/2up> датум приступа 4.3.2022.

„пошаст“ за тадашњу Србију.<sup>74</sup> Учестале кривична дела против имовине, као што су крађе, хајдуковање, разбојништва и паљевине представљале су велики проблем за оновремено српско друштво.<sup>75</sup> Иницијатива за уношење ове казне у казни систем Кривичног законика потекла је од тадашњег министра правде Рајка Лешјанина, а Савет ју је усвојио у целости.<sup>76</sup>

Дванаести параграф Кривичног законика који је набрајао казне допуњен је ставом о полицијском надзору. Сама казна полицијског надзора била је објашњена у параграфима 37а, 37б и 37в. Измене и допуне Кривичног законика предвиђале су полицијски надзор у трајању од једне до пет година,<sup>77</sup> што се разликовало од пруског узора, у коме је казни максимум био десет година. Осуђени на ову казну није се смео удаљавати ван атара села или ван вароши у којој живи без дозволе надлежне полицијске власти. У случају да у месту где је осуђени живео није постојала полицијска постаја, дозволу за напуштање места боравишта могао је у случају неодложне потребе издати сеоски кмет.<sup>78</sup> За разлику од француског Кривичног законика, Казнителни законик Кнежевине Србије није предвиђао право осуђеника на полицијски надзор да сам бира место боравишта. Постојала је обавеза осуђеног да „ноћу од извесног до извесног времена, које му полицијска власт одреди“ не напушта своје место становања или место које му полиција одреди. Полицијски органи су могли у свако време по наредби месне полиције или кмета претресати осуђено лице и његово место становања.<sup>79</sup> Утицај пруских одредаба о појачаном полицијском надзору био је очигледан.

Полицијски надзор се, према изменама и допунама Кривичног законика, обавезно изрицао као споредна казна у случају осуде за разбојништво, крађу, хајдуковање, прикривање, јатаковање и хотимичне паљевине.<sup>80</sup> У погледу надзора над странцима, измене и допуне су предвиђале могућност трајног протеривања.<sup>81</sup> Осуда на полицијски надзор почињала је да тече од времена опроштене или издржане казне.<sup>82</sup>

Пруски утицај био је неспоран, а преко пруског и француски. Исто као у Француској и Прусској, полицијски надзор је у Кнежевини Србији требало да спречи поврат код бивших осуђеника; у Србији само за имовинске деликте. За разлику од Француске и Пруске, нема података да ли је и у којој мери ова казна успела да спречи поврат. Индикативном се, додуше, чини мишљење аутора Пројекта Кривичног законика Србије од 1910. године да полицијски надзор „у

<sup>74</sup> Павловић, М., *нав. дело*, стр. 207.

<sup>75</sup> Николић, Д., *Кривични законик Кнежевине Србије*, Ниш, 1991, стр. 178.

<sup>76</sup> *Исто*, стр. 178.

<sup>77</sup> Измене и допуне Казнителног законика од 20. марта 1863. године, чл. 37а, стр. 8.

<sup>78</sup> Измене и допуне Казнителног законика од 20. марта 1863. године, чл. 37а, стр. 8.

<sup>79</sup> Измене и допуне Казнителног законика од 20. марта 1863. године, чл. 37а, стр. 8.

<sup>80</sup> Измене и допуне Казнителног законика од 20. марта 1863. године, чл. 37б, стр. 8.

<sup>81</sup> Измене и допуне Казнителног законика од 20. марта 1863. године, чл. 37б, стр. 8.

<sup>82</sup> Измене и допуне Казнителног законика од 20. марта 1863. године, чл. 37в, стр. 8.

нас не показује добре резултате... Ови рђави резултати – веле они – долазе отуда, што га полицијске власти не извршавају онако како закон наређује“.<sup>83</sup>

Кривични законик Кнежевине Србије одступио је од својих узора након убиства кнеза Михаила 1868. године. Под утиском завере која је довела до атентата, Савет и Намесништво усвајају допуна Законика од 17. јула 1868, која са имовинских деликата проширује казну полицијског надзора и на тзв. политичке деликте (велеиздају, велеиздајничку заверу и јавно позивање на велеиздају). Ова допуна Законика представља значајно одступање и од француског Законика, иако је он садржао полицијски надзор за три мање важна кривична дела против државе. За разлику од имовинских, полицијски надзор код политичких деликата је могао да траје и до десет година.<sup>84</sup> Најозбиљније одступање од узора, али и од саме сврхе увођења овог института у кривично право Кнежевине Србије било је то што се полицијски надзор могао изрећи и ономе ко би био оптужен, али „због самог дела оптужења из недостатка доказа ослобођен био“.<sup>85</sup> Како истиче Д. Николић, „ово је једини случај у Законику да се одступило од основног принципа да се казна изриче само лицу чија је кривица доказана на суду, али и од начела да се споредне казне никада не могу самостално изрицати“.<sup>86</sup>

Иза ове измене Кривичног законика стајао је тадашњи председник Владе и министар правде Ђорђе Ценић, који је тврдио да се у Србији већина завера и преврата дешава из користољубља, а не из убеђења, и да се томе мора стати на пут. Преседан којим се даје могућност суду да изрекне казну полицијског надзора и лицу чија кривица није доказана Ценић је објашњавао тиме да се „овог рода злочинства кришом и управ у четири ока справљају, тако да се тешко доказа нађе те да се који судом и осуди, него се више пута мора окривљени из недостатка доказа да ослободи“.<sup>87</sup> Двоструко дуже трајање казне полицијског надзора за политичке у односу на имовинске деликте Ценић је правдао тиме што се „радња на преврату више година протеже док сазре, те се у дејство приводи“.<sup>88</sup>

Објашњење за одредбе „далеко испод ондашњег нивоа законитости достигнутог у Србији“<sup>89</sup> које суду дају право да казну изриче лицу које је само осумњичено имале су основа у паничном страху Владе насталом након убиства кнеза Михаила. „Начело опортунитета је“, пише Д. Николић, „овде, очигледно,

---

<sup>83</sup> *Пројекат и мотиви КЗ Србије* из 1910, стр. 147, нав. према Николић, Д., *нав. дело*, стр. 178.

<sup>84</sup> Допуна Казнителног законика од 17. јула 1868. године, Зборник закона и уредба изданих у Књажеству Србији од почетка до краја 1868. године, књ. XXI, Београд, 1868, стр. 38, 39. <https://www.uzzpro.gov.rs/doc/biblioteka/digitalna-biblioteka/Knjiga%201868.pdf> датум приступа 4.3.2022.

<sup>85</sup> Допуна Казнителног законика од 17. јула 1868. године, чл. 2.

<sup>86</sup> Николић, Д., *нав. дело*, стр. 179.

<sup>87</sup> Писмо министра правде и председника Министарског савета Државном Савету од 12.7.1868, нав. према Николић, Д., *нав. дело*, стр. 179.

<sup>88</sup> *Исто*, стр. 179.

<sup>89</sup> *Исто*, стр. 180.

однело превагу над начелом законитости, што иначе уопште није непозната појава у сложеним односима политике и права“.<sup>90</sup>

#### 4. Закључак

Установљавањем полицијског надзора као споредне казне која се издржавала након основне казне француски законодавац је желео да реши дуготрајни проблем реинтеграције некадашњег затвореника у друштво. Након отпуштања из затвора, који је неретко додатно допринио кварењу, затвореник је пуштан у друштво под претпоставком да је поправљен и спреман за нормалан живот. Овакав прелаз из једне вештачке животне средине у друштво у коме живе остали људи био је често превише нагао. Полицијски надзор требало је да омогући прелазни стадијум између затвора и тренутка када ће бивши осуђеник бити препуштен сам себи. Улога полицијског надзора била је двојака. С једне стране, требало је да помогне бившем осуђенику да се боље уклопи у друштво. С друге стране, и друштво је имало интерес да бивши осуђеници, опасни фактори, не добију одмах право да вршљају широм земље и пођу старим стопама криминала због недостатка надзора.

Мишљења о користима полицијског надзора била су веома разноврсна у свим земљама у којима је он примењиван. У колевци полицијског надзора, Француској, уочено је да сами државни органи, почев од суда, не поштују слово закона. Судови су често пропуштали да изрекну каузију која је осуђенога могла ослободити надзора. Полиција је, са своје стране, често толико индискретно вршила надзор да је потпуно онемогућавала нормалан живот надзираног лица, чиме је био осујећен главни циљ ове казне, а то је поправљање морала и животног стандарда лица осуђеног на ову казну. Што је надзор био строжи, то су му ефекти били мањи и надзирана лица су се више трудила да измакну репресији. Због изостанка жељених ефеката, у Француској су се чули и гласови који су се залагали за ограничавање полицијског надзора само на повратнике. Ипак, преовладало је мишљење да је ово корисна казна, па је остављена у каталогу казни француског Кривичног законика све до 1885. године.

Пруско искуство било је слично француском, упркос томе што је Кривични законик од 1851. предвиђао блажи режим полицијског надзора од француског. Највећи проблем пруског правног система када се посматра полицијски надзор била је претерана строгост полиције. Пруска полиција била је врло оштра, али често инертна, истовремено сурова и беспомоћна. Када је вршила надзор он је као „неуклоњива тетоважа“ и „Каинов знак“ сметао надзираном лицу у обављању свакодневних активности, али доста осуђених је измицало полицијској репресији јер спори бирократски карактер

---

<sup>90</sup> Николић, Д., *нав. дело*, стр. 180.

полицијског апарата није могао да им уђе у траг. Берлин је представљао „резервоар осуђених елемената“.

Кнежевина Србија се током XIX века проналазила у погледу правних узора, а када је кривично право у питању избор је пао на Пруску. Српски законодавац је приликом увођења казне полицијског надзора, за разлику од пруског, предвидео да ово буде казна само за имовинске деликте. Одредбе Измена и допуна Казнителног законика којима је казна полицијског надзора уврштена у Законик представљале су готово дослован препис пруских. Током година домаћи правници су се осмелили и постали креативнији, па је допуном од 1868. године постало могуће изрицање казне полицијског надзора и за лица која су само оптужена, а не осуђена. Разлози за ову проблематичну одредбу били су опортунистички и дневно-политички, а овај пример је показао зашто у праву оригиналност није увек пожељна. Искуство је показало да је полицијски надзор и у матичној Француској, као и у Прусској и Србији, уместо прелазног стадијума између казне и слободе био препрека рехабилитацији.

*Milica Marinković, LL.M.,  
Assistant*

## **ONE COMPARATIVE LEGAL EXAMPLE OF RECEPTION: THE PUNISHMENT OF POLICE SURVEILLANCE IN THE FRENCH, PRUSSIAN AND PENAL CODE FOR THE PRINCIPALITY OF SERBIA**

### ***Summary***

*In the paper, the author provides a historical-legal and comparative-legal overview of the origin, development and reception of the punishment of police surveillance in French, Prussian and nineteenth-century Serbian criminal law. Police surveillance was created in France as a potential solution to the problem of resocialization of ex-prisoners. With the same aim, it was taken over by the Prussian Criminal Code, and through the Prussian, by the Penal Code of the Principality of Serbia.*

*Although this is an example of criminal-legal reception, in each of these three legal systems, police supervision had its own peculiarities that were not present in the other legal systems. The Serbian legislator has gone the farthest in innovating this punishment.*

**Key words:** *police surveillance, Criminal Code, France, Prussia, Principality of Serbia, reception*

## Литература

- Ancel, M., *Collection of European Penal Codes and the Study of Comparative Law*, University of Pennsylvania Law Review, vol. 106, no. 3/1958
- Code pénal annoté : édition de 1832, Paris, 1833.
- Code pénal de l'empire français . Edition conforme à celle de l'imprimerie impériale, Paris, 1810.
- Décret concernant les individus placés sous la surveillance de la haute police et les individus reconnus coupables d'avoir fait partie d'une société secrète, 8 décembre 1851 (Bulletin des lois, Xe série, tome 8, second semestre 1851), [http://poursuivis-decembre-1851.fr/index.php?page=presentation/decrets\\_circulaires#T2](http://poursuivis-decembre-1851.fr/index.php?page=presentation/decrets_circulaires#T2)
- Допуна Казнителног законика од 17. јула 1868. године, Зборник закона и уредба изданих у Књажеству Србији од почетка до краја 1868. године, књ. XXI, Београд, 1868, <https://www.uzzpro.gov.rs/doc/biblioteka/digitalna-biblioteka/Knjiga%201868.pdf>
- Eser, A., *Hundred Years German Penal Legislation – Development and Trends*, De Jure, no. 1/1989.
- Frémont, A., *La surveillance de la haute police de l'Etat*, Revue critique de législation et de jurisprudence, no. 33/1868.
- Gerland, H., *The German Draft Penal Code and Its Place in the History of Penal Law*, Journal of Comparative Legislation and International Law, vol. 11, parts 1 and 4, 1929.
- Gillis, A., *Crime and State Surveillance in Nineteenth-Century France*, American Journal of Sociology, vol. 95, no. 2/1989.
- Giraud, A., *De la surveillance de la haute police et de la réhabilitation*, Revue historique de droit français, et étranger, vol. 7, 1861.
- Измене и допуне Казнителног законика од 20. марта 1863. године, Зборник закона и уредба издани у Књажеству Србији од почетка па до краја 1863. године, књ. XVI, Београд, 1864, <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=5218&m=2#page/18/mode/2up>
- Laferrière, F., *Cours théorique et pratique de droit public et administratif*, troisième édition, tome premier, Paris, 1850.
- Le Senatus-Consulte organique du 28 floréal an XII, <https://www.elysee.fr/la-presidence/le-senatus-consulte-organique-du-28-floreale-an-xii>
- Le Quang, J. L., *De l'opposant politique au «suspect»*, Hypothèses, vol. 1, no. 20/2017.
- Loi relative aux interdictions de séjour dans le département de la Seine et dans les communes de l'agglomération Lyonnaise, 9 juillet 1852, <https://criminocorpus.org/fr/reperes/legislation/textes-juridiques-lois-decre/textes-juridiques-relatifs-la-recidive/9-juillet-1852-loi-relative-aux-interdictions-de-sejour-dans-le-departement-de-la-seine-et-dans-les-communes-de-lagglomeration-lyonnaise/>



- Magraw, R., *France, 1800-1914*, London, 2002.
- Migneret, S., *De la surveillance légale*, Revue critique de législation et de jurisprudence, no. 1/1871.
- Muller, P., "But We Will Always Have to Individualise": *Police Supervision of Released Prisoners, it's 'Crisis' and Reform in Prussia (1880-1914)*, Crime, Histoire & Sociétés / Crime, History & Societies, vol. 14, no. 2/2010.
- Муриамèтре, <https://fr.wikipedia.org/wiki/Муриам%C3%A8tre>
- Николић, Д., *Кривични законик Кнежевине Србије*, Ниш, 1991.
- Pascaud, H., *Etude sur la surveillance de la haute police*, Revue critique de législation et de jurisprudence, no. 27/1865.
- Павловић, М., *Правна европеизација Србије 1804-1914*, Крагујевац, 2008.
- Рауне, Н., *Theory and Practice of Political Police during the Second Empire in France*, The Journal of Modern History, vol. 30, no. 1/1958.
- Saillard, A., *L'autre dans les mécanismes étatiques de contrôle de la mobilité*, L'Harmattan, vol. 1, no. 47/2015.
- Sanford, H., *The Different Systems of Penal Codes in Europe; Also, a Report on the Administrative Changes in France Since the Revolution of 1848*, Washington, 1854.
- Strafgesetzbuch für die preußischen Staaten und Gesetz über die Einführung desselben: Vom 14. April 1851.
- The Napoleonic era, <https://www.britannica.com/place/France/The-Napoleonic-era#ref465266>
- Von Bar, C. L., *A History of Continental Criminal Law*, Boston, 1916.
- Vormbaum, T., Bohlander, M., *A Modern History of German Criminal Law*, Heidelberg, 2014
- Weichlein, S., *Surveillance in German History*, *German History*, vol. 34, no. 2/2016.